

УДК 504.6(477.43/44):502.7

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бойко П.М. – к.б.н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Зараз територія Херсонщини характеризується функціонуванням ряду об'єктів природно-заповідного фонду різних категорій. Це 2 біосферні заповідники, 3 національні природні парки, 5 заказників загальнодержавного значення, 1 дендрологічний парк загальнодержавного значення, 11 заказників місцевого значення, 10 заповідних урочищ місцевого значення, 32 пам'ятки природи місцевого значення, 12 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення. У відсотковому відношенні до загальної площі області частка об'єктів ПЗФ є недостатньою і складає приблизно 8% території, проти 10% - необхідних за вимогами міжнародного природоохоронного законодавства.

До сучасних проблем ПЗФ Херсонської області можна також віднести:

- диз'юнктивне існування територій та об'єктів ПЗФ, що часто унеможливує обмін генетичним матеріалом цінних видів природного біорізноманіття між ними;
- несприйняття значущості охорони довкілля місцевим населенням, внаслідок складної соціально-економічної ситуації в країні;
- недостатнє державне фінансування природно-заповідних об'єктів, що примушує адміністрацію більшості з них займатись «заробітчанством», а не реальною природоохоронною, еколого-просвітницькою та дослідницькою діяльністю тощо.

На сучасному етапі розвитку держави, її намагань приєднатись до Європейської спільноти необхідно запроваджувати закордонний зоологічний досвід щодо розширення функціональних можливостей природно-заповідних та подібних їм територій та об'єктів.

Стан вивченості проблеми. Формування мережі об'єктів природно-заповідного фонду датується ще кінцем 19 століття, коли Ф.Е.Фальц-Файн відокремив частину володінь під заповідний степ, що пізніше (у 1921 р.) був трансформований у державний степовий заповідник. Інші об'єкти почали активно створюватись з середини 20 століття. Дослідження на їх території проводяться науковцями різних галузей. Вони стосуються вивчення фіто- та зоорізноманіття, раритетного різноманіття, зарезервованих екосистем в цілому тощо. Але ці дослідження найчастіше є розрізненими і загального моніторингу стану об'єктів ПЗФ області не проводиться.

Завдання та методика досліджень. Головним завданням наших досліджень є виявлення шляхів оптимізації системи природно-заповідних територій та об'єктів з метою забезпечення виконання їх функціонального призначення. Дослідження проводились у декілька етапів, а саме:

- аналізу літературних та статистичних матеріалів;

- експедиційного – виявлення сучасного стану територій та об'єктів заповідного фонду, активності та дієвості природоохоронної та дослідницької діяльності об'єктів ПЗФ Херсонщини.

Результати досліджень. Зараз функціональна активність об'єктів природно-заповідного фонду Херсонської області відрізняється строкатістю внаслідок багатьох факторів. Серед них можна виділити внутрішні та зовнішні фактори, які на сучасному етапі в купі дають негатив щодо здійснення функціонального призначення об'єктів ПЗФ.

До внутрішніх факторів можна віднести недбале ставлення ряду керівників до виконання не тільки завдань поставлених перед об'єктом, але й до питань функціональної інтеграції завдань різних об'єктів ПЗФ.

Серед зовнішніх факторів негативу, в першу чергу, переважає фінансова залежність об'єктів ПЗФ від держави. Фінансування часто є недостатнім і покриває лише поточні витрати, а не питання розвитку. З іншого боку, негатив привносить низький рівень екологічної свідомості місцевого населення. Воно, внаслідок складної соціально-економічної ситуації в державі, ставиться до заповідних об'єктів як до конкурентів, а не як до оберегів природно-історичної спадщини.

Беручи до уваги міжнародний досвід управління системою природно-заповідних територій, на нашу думку, необхідно кардинально змінити методологічні підходи до резервування збережених природних екосистем. Цьому найбільше відповідає всесвітня стратегія розбудови екологічних мереж.

Екомережа – це комплекс об'єднаних між собою екологічними коридорами територій або акваторій, на яких збереглося природне різноманіття ландшафтів, екосистем, видів рослин, тварин та грибів; який забезпечує вільну міграцію та обмін генофондом між видами біорізноманіття.

Базові елементи екомережі сьогодні в загальних рисах визначені. Незначні розбіжності, що мали і мають місце, стосуються лише назв елементів, введення в екомережу доповнюючих елементів та критеріїв, за якими виділяються елементи мережі. Базовими елементами є:

- природні ядра;
- буферні зони;
- екологічні коридори;
- відновлювані території та території природного розвитку (рис).

У своїй неперервній єдності вони і створюють екомережу, яка функціонально об'єднує осередки різноманіття в єдину національну і континентальну систему. Природні ядра (ядра біорізноманіття або ключові природні території) – це території збереження генетичного, видового, екосистемного і ландшафтного різноманіття, а також середовищ існування організмів, тобто території важливого біологічного і екологічного значення, добре інтегровані в ландшафти. Вони характеризуються великою різноманітністю видів, форм ландшафтів і середовищ існування, відіграють винятково важливе значення для збереження ендемічних, реліктових і рідкісних видів. Площа їх може бути різною залежно від території, на якій збереглося природне різноманіття, поширення рідкісних видів або функціональних зв'язків з іншими природними територіями, і рангу.

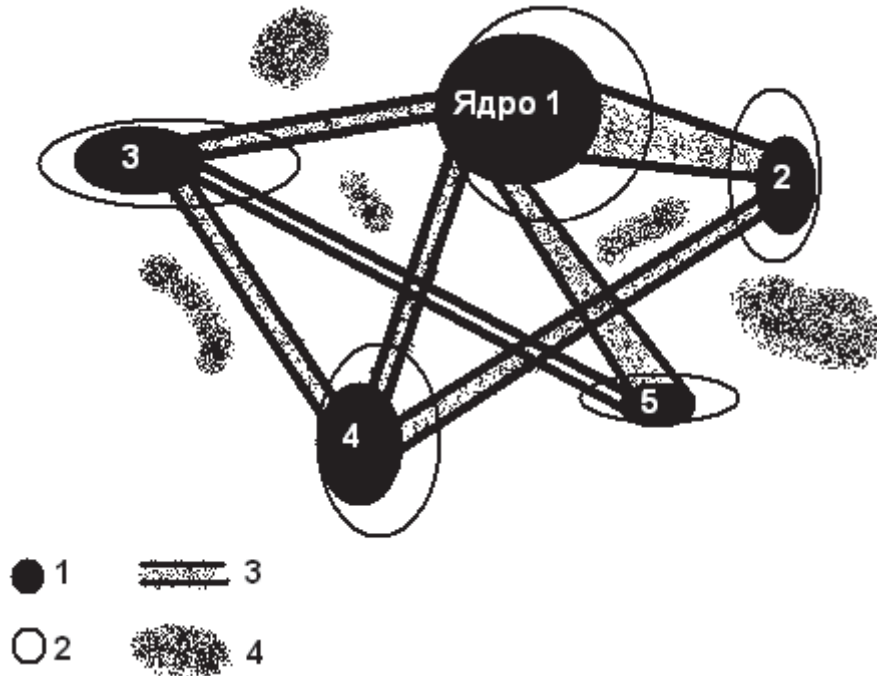

Рисунок 1. Структура екомережі: 1 – природні ядра, 2 – буферні зони, 3 - екокоридори, 4 – ділянки відновлення

Природні ядра є вузловими елементами екомережі і включають в першу чергу території найбільшого різноманіття, де зустрічаються різні ландшафти або їх компоненти. Це історично сформовані пересічення різних природних шляхів формування біоти. Тому такі території є резерватами генетичного пулу, схованками, місцями інтенсивних еволюційних та селектогенетичних процесів, воротами міграційних шляхів. Вони з'єднуються кількома екокоридорами, рідше тільки одним (завершуючі ядра), або, як виняток, можуть бути нез'єднаними - острівними. Ієрархія природних ядер, як і екокоридорів, відповідає ієрархії екомережі. Базовими критеріями відбору природних ядер є: ступінь природності території та її різноманіття; рівень багатства різноманіття; рівень значення різноманіття; рідкісність різноманіття; представленість ендемічних, реліктових та рідкісних видів; репрезентативність різноманіття; типовість різноманіття; повнота різноманіття; оптимальність розміру і природність меж; ступінь функціонального значення різноманіття; відповідність повній ландшафтній структурі; антропогенно змінені території, багаті на різноманіття; наявність рослин і тварин, специфічних для традиційних агроценозів; можливість інтеграції в Європейську мережу.

Перші показники можна оцінити за п'ятибальною шкалою, починаючи від корінних первинних незмінених біо- і екосистем та ландшафтів і закінчуючи напівприродними та антропогенними системами. Корінні мають природне походження і адаптовані до свого незмінного середовища існування, тобто їх

видова і ярусна структура не відрізняються Істотно від властивих для них. Зрозуміло, що найвищу цінність мають корінні системи. Згідно з другим показником, це території, найбільш багаті на різноманіття, що визначається на одиницю площі для території ландшафтної області або біогеографічної підпровінції. Критерієм може бути і міра гетерогенності місцевості. Третій показник є оцінкою за шкалою територіального значення, тобто європейського, національного, регіонального і локального. Наступний визначається на підставі порівняння різноманіття за різними показниками з відповідними аналогами територій, згідно з наведеною шкалою. Так само визначається і рідкісність, яка є кількісним виразом трапляння певних комплексів різноманіття. Наступний показник визначається за кількістю перелічених видів для певної території згідно із шкалою територіального значення. Репрезентативність і типовість визначаються по відношенню до територіальних одиниць біогеографічного рангу. Наступний передбачає наявність максимально можливої повної представленості біорізноманіття для даного біогеографічного регіону. Розмір має забезпечувати підтримку нормального функціонування всього набору екосистем і трофічних ланцюгів. Функціональне значення визначається за перевагою генетичної, екологічної, еволюційної, економічної, соціальної тощо ролі різноманіття. Останні чотири показники є очевидними згідно своєї семантики.

У природному ядрі розрізняють біоцентри і буферні зони або буферні зони виділяють окремо, що, на нашу думку, є більш логічним. У такому разі функціональні ядра за своїм призначенням є біоцентрами. Це території найбільшої концентрації біорізноманіття з високим ступенем природності, рідкісності тощо. Як правило, вони відносяться до об'єктів із суворим режимом заповідання.

Висновки та пропозиції. На основі 15-річних досліджень, проведених нами за даною тематикою, можна зробити висновок, що менеджмент природно-заповідним фондом України загалом і Херсонської області зокрема необхідно кардинально змінювати з локального резервування у бік формування екомережі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бойко М.Ф. Степи юга Украины: стратегия сохранения биоразнообразия // Степи северной Евразии: стратегия сохранения природного разнообразия и степного природопользования в XXI веке. Мат-лы междунар. симп.– Оренбург: Институт степи УрО РАН, 2000. – С. 80-82.
2. Бойко М.Ф., Бойко П.М. Характеристика території Херсонщини в аспекті створення Національної екомережі України // Степові і галофільні екосистеми України. Збірник наукових статей до 100-річчя д.б.н., проф. Г.І.Білика / Ін-т бот. НАНУ,-К., 2004.- С.415-419. Деп. в ДНТБ України.
3. Бойко П. Проектування та заповідання цінних природних об'єктів Нижньодніпровського степового регіону // Збірник наукових праць “Заповідна справа: стан, проблеми, перспективи”. Матеріали міжнародної конференції “III-ї наукові читання пам'яті Й.К. Пачоського”(Херсон, 1999).- Херсон: Айлант, 1999.- С.125-127.

4. Бойко П. Характеристика запроєктованих природно-заповідних об'єктів Херсонщини // Актуальні питання ботаніки та екології. Матеріали конференції молодих вчених-ботаніків України (Ніжин, Ядути, 1999, секція "Екологія"). - Ніжин, 1999. - С. 70-71.
5. Екологічне законодавство України. Збірник законодавчих актів України. Харків: "Еко-Право-Харків", 1998.- 300 с.
6. Заповідники і національні природні парки України. - К.: Вища школа, 1999.- 230 с.
7. Зеленая книга Украинской ССР. - К.: Наук. думка, 1987. - 216 с.

УДК 630*24 : 502

ЩОДО ВИБОРУ СТРАТЕГІЇ ДОГЛЯДОВИХ РУБАНЬ ПРИ ФОРМУВАННІ ШТУЧНИХ ХВОЙНИХ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ У СТЕПУ

Головащенко М.Ф. – к.с.-г.н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. За більш ніж 200-річний термін ведення рубок догляду на Україні накопичено значний практичний досвід, але до цих пір залишається дискусійним питання щодо вибору стратегії рубок догляду в штучних соснових насадженнях: розпочинати доглядові рубання рано чи пізно, проводити їх часто чи рідко, зріджування застосовувати слабкої чи сильної інтенсивності [4].

Завдання і методика досліджень. У зв'язку з цим нами було вивчено та проаналізовано вплив різних стратегій ведення рубок догляду на стійкість, продуктивність і товарність середньовікових штучних сосняків у Степу України (Ізюмський пристеповий бір, Харківська область, Україна). Для цього нами було підібрано 40-річні штучні насадження сосни звичайної, де зрідження проводились часто та з слабкою і помірною інтенсивністю, а також рідко та з сильною і дуже сильною інтенсивністю та вивчено їх за загальноприйнятими в лісовій таксації та лісівництві методиками [1-3; 5; 6]

Результати досліджень та їх обговорення. Отримані дані засвідчили, що в лісорослинних умовах, близьких до сухого бору (свіжіша відмінність сухого бору А₂₋₁), рубки догляду в штучних сосняках краще вести не часто і з слабкою та помірною інтенсивністю, а рідко і з дуже сильною та сильною інтенсивністю (табл. 1).

Це пов'язано з тим, що 40-річні сосняки, сформовані при застосуванні першої (класичної) стратегії, хоч і мають більшу на 2,2 % верхню висоту, але вони поступаються перед тими, що зрощені з застосуванням рідких зріджень з дуже сильною та сильною інтенсивністю, бо деревостан має менший середній діаметр на 16 %, суму площин перетинів стовбурів на 24 %, запас деревини на 31 %, а також він менш стійкий до uszkodжень твердими опадами, бо має більший показник відносної висоти на 11 одиниць та меншу на 3,6 % протяжність крони. Це